

לאן נושבת הרוח: ציור ופיסול

סידרת שיחנת בשיתוף דף חדש ותוכנית הרדיו בימות ובדים.

אנו ממשכים בתוכניתנו לאן נושבת הרוח. סידרת שיחנת עם יוצרים מכל תחומי האמנות אשר מטרתה לבחון את השאלה: האם קיימת או מתפתחת אמנות ישראלית? והפעם עם אנשי ציור ופיסול.

אף שהרדיו הקודם, אשר בחן את הסוגיה הג'ל מוויזית אריתים של מוסיקאים, הסתיים כביי הסכמה ובחילוקידיעות עמוקים, חרף פער הרורות וולעיתים גם ניגוד תרבותי של (מש) שנחשף כמהלך השיחה, לא לפני שהוארו נקודות התורפה ברך להגדרת המוסיקה הישראלית, הרי שבכל זאת, ניתן היה לחוש בטמפרמנט אשר יוצרים, ברוח של עשייה ובסוג של איכפתיות נמרצת, שהיא, כשלעצמה, מהווה מאפייין ישראלי מובהק.

בעוד הפרופסור עמי מעייני, יו"ר איגוד הקומפוזיטורים בישראל, הציג עמדות מוסריות של פדאגוג מחמיר, בהצביעו על המחשבה האיריאליסטית, ועל רוחה השליחות שהקיפה את היצירה המוסיקאלית בתקופת החלוציות, בעיקר בכל הקשור לחינוך הרוח הצעיר; ובעוד הוא מתריע מפני העליבות התרבותית-חינוכית, המשתקפת כשיירי להקות הקצב, לעומת הזמר העברי של ימי קום המדינה, ובעודו מזהיר מפני העדר תורעה ביחס למוסיקה מקורית אשר תלכוד את רוחה העם ותשקף את עובדת היותנו כאן בלי של תפוצות, ובכך לנוכח עמדותיו הבלתי מתפשרות של פרופסור מעייני, הצביע יעקב לעד, תמלילן ומפיק מוסיקאלי, על גורמים רבים המלמדים, לדעתו, על חיפוש של ממש אחר מוסיקה ישראלית, תוך שימוש כחור מרים אותנטיים, אחרים ובלתי-אקדמיים, אשר בכוחם להוביל אל היצירה המקורית הנכספת. "מיום ליום אני קולט סקסטטים חדשים. אולי זה נשמע דלות לסופרים ולאנשי אקדמיה, אך לי זה נשמע אותנטי, טבעי וחי", הוא משיב לעמי מעייני כמהלך הרדיו.

גם בשיחה שלפנינו מתגלעים חילוקידיעות לא מעטים, ואף בה שוררת טמפרטורה גבוהה של איכפתיות ישראלית, ואולם כבכל השיחות בסידרה זו, גם כאן נחשפים היבטים מפתיעים המצטברים יחד לכדי תומך חדש למחשבה.

שמעון צמרת

השיחה שודרה ביום שבת 18.10.86 ובה השתתפו אנשי ציור ופיסול: יונה פישר (אשר הניחה את הדיון) ויחיאל שמי. יגאל תומרקין, רפי לביא, מוטי מוזרחי, לארי אברמסון ויובל מסקין. עורך בימות ובדים.

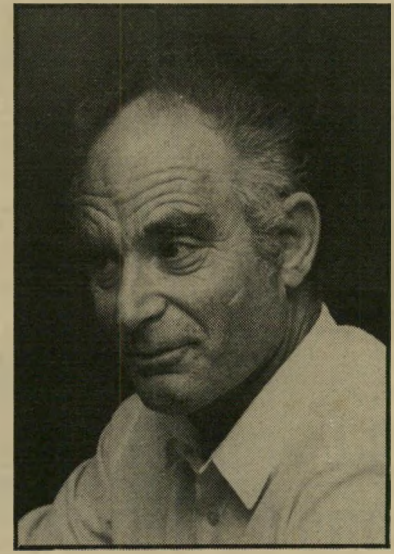
שאלת ההגדרה והמצב הישראלי

פישר: לפני כחודש, בכינואלה של ונציה, נכנסתי לביתן היפאני וראיתי פסלים של שלושה אמנים שלא היכרתי, ואשר בעיני נראו כעבודות של אמן אחד. מיישהו טען באוזניי שכל שנתיים, דומה, שאתו אמן עצמו מייצג את יפאן. והרי רוגמה טובה לשאלה האם יש ככלל אמנות לאומית, כיוון שהשאלות הללו, "האם האמנות צריכה לשמור על זיקתה למסורת מסוימת", או

שמי: "אני מעולם לא שואל את עצמי האם אני יהודי או ישראלי".

האם היא צריכה להשתלב כמה שקורה בעולם", טופלו בפאן לפני שנים רבות. הפסלים שראיתי נראו כאילו נוצרו בכל מקום אחר, אף כי מבחינה חיצונית הם נראו שייכים למקום מאור מסויים. האם אותם אמנים ראו את עצמם כיפאנים, כמובן שאנחנו ננסה להגדיר כאן, או כאמנים העוסקים בשפה מסוימת של המאה ה-20? זה קשה. וחייבת להישאל השאלה כיצד יש בניצור להגדיר את עצמנו, בעינינו אנו, וגם בעיני המפרשים שלנו, מחוץ למעגל זה. השאלה שאנו שואלים היום: האם יש ציור ופיסול בישראל שאפשר לכנות אותם כציור ופיסול ישראלי? האם יש בניצור כארץ יסודות, או הצעות, לאמנות שתהיה ישראלית, במובן של אמנות לאומית? מהם ההקשרים של מקומיותה של האמנות בארץ? כדברים הללו נוטה לרין בשעה הקרובה. השאלה, כפי שהדבר נראה לי, יכולה להתחלק בצורה פשוטית בין שני תחומים, האחד הוא התחום התרבותי-הספציפי (שאלות

הנוגעות לאמנות גופא) והתחום השני הוא האיריאולוגי. אל התחום הראשון הייתי מצרף את היחס שלנו אל הזמן, המקום וההיסטוריה, כלומר את כל מה שאנו מכנים איריאולוגיות פוליטיות, איריאולוגיות חברתיות, קבועות ומשתנות. השאלה של אמנות לאומית בעצם לא מתעוררת בשום מקום בעולם. אני חושב שהיא חלק מהתרבות שלנו, היא נשאלה כאשר החלה האמנות בארץ, והמקור שלה היה זר, כאשר נוריס שץ הגיע ארצה וניסה להקים את מה שאנו רואים היום כתחילת האמנות בארץ. הוא הביא עימו את התפיסה הלאומית של ארצות מיוחדות-אירופה בסוף המאה ה-19, אשר היתה תקופה של

יונה פישר: היש ככלל אמנות לאומית?

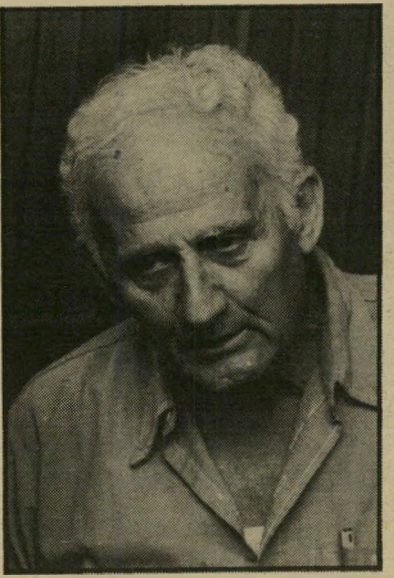
התעוררות לאומית, תקופה בה ביקשו הגדרה לאומית ותרבותית ולכן ניסו למצוא אצל אמנים מסויימים יצירות שאפשר היה לפרשן כמבטאות את הזהות הלאומית, את זהותו של האדם בארצו, שנחשפה בעיקר כתימיקה מסויימת, בהתייחס סות לנושאים היסטוריים מסויימים, אשר לדעת המפרשים ולדעת המעצבים של ההגדרה הלאומית, נראו רלוואנטיים להתעוררות לאומית-תרבותית. הייתי פונה ליחיאל שמי, שהוא הוותיק בתוכנו, כאמן בעל היסטוריה ארוכה בנושא זה. אנו דנים. קראתי שהגדרת את עצמך בשנות ה-50 כסוציאליסט ישראלי. אני מביא כדוגמה שלושה פסלים מוקדמים שלך: יעקב והמלאך, אירופה 42 וראש לוחם. נדמה לי שמשנת 58 פנית לדרך אחרת, אולי לדרך של סמל. מהי נקודת המוצא שלך, ומהי תחילתה של הדרך המובילה את עבודתך, כפי שהתפתחה עד כה, בהקשר שאנחנו דנים בו?

שמי: העבודות שציירת, מעץ ומאבן, הן מתקופה מאוד מוקדמת ביצירתך, אבל החיים שלי כפסל עצמאי ושייד התחילו מתעוררות כיבוש השממה, כך שהן מבטאות את היחס שלי לישראליות-ממילא. אני לעולם לא שואל את עצמי האם אני יהודי או ישראלי, לכן תמיד מתסכל אותי להיצא בשיחות כאלה. יש לי הרגשה שכל שמונה, עשר שנים, במין מחזוריות משונה, חוזרת השאלה הזו של "הישראליות" ועולה. היה כדאי פעם לחקור את הסיבות לכך. מדוע אין היא עולה בהולנד, כאמריקה? השאלה המתסכלת הזו נעוצה, לדעתי, במה שאגדירו כהמצב הישראלי מצב של חברה חולה, החיה בהרגשה של חוסר-מוצא פוליטי, חוסר מוצא חברתי. התיסכול הזה קשה. מוגדראין הוא אמן לאומי הולנדי — במה הנרי מור שנפטר זה מכבר, אומץ כאמן לאומי-כריטי — במה? צריך לתת תשובה על כך, תשובה שלדעתי לא תימצא.

במה הופכים תפוחיו של סואן לצרפתיים? אני חושב שיש לנו בארץ אמנות חזקה מאוד. איננו נסוגים ואיננו פחותים מבחינה אמנותית ביחס למתרחש בעולם. עלינו לעשות הכל כדי שהגל לא יחזירו לאחור. מפקין: אתה מתכוון לומר שאם המצב הישראלי (לפי הגדרתך) ישתנה, או אז תהדרל ההתעסקות בשאלות אלה? שמי: אינני יודע. אני רק אומר שמחזוריות זו, של הופעת השאלות כדבר האמנות הישראלי, היא בחלקה מלאכותית, ובחלקה נובעת בלחץ המצב. ואני כחבר קיבוץ נתנסיתי בעבר בסוגיה זו

מהיבט נוסף, כאשר נידונה אצלנו השאלה האם קיימת אמנות של הקיבוץ. אבל התבגרנו והשתחרנו מכך, החברה הקיבוצית החשופה לאמנות כאשר האוכלוסיה בארץ, יודעת ששאלה זו אינה נשאלת עוד.

פישר: אני רוצה להדגיש את שאלת המחור ריות. אני יודע ששאלה זו חוזרת ונשאלת, חוזרת ונשללת. אנו יודעים שתלמידו בצלאל הראשון נים כלל לא רצו באמנות עברית, כפי שכונתה הישראליות באותם ימים. אנחנו יודעים שניסו להגדיר את הייחוד של האמנות המקומית על-ידי הגדרה מבחון של אסכולת פאריס היהודית. אנו יודעים שהגישה הזו, בדבר האמנות היהודית, נשללה בשנות ה-30, וחזרה שוב לאחר מלחמת העולם השנייה, ועלתה שוב בשנות השיבעים בדמות קבוצת לוויין, למשל, אשר יצאה עם מינשרים שטענו לאמנות ישראלית. והנה, היום אנו שוב חוזרים ושומעים הגדרות הדורשות את התהוותה של מודעות ישראלית אשר תביא אמנות לאומית. אנחנו מדברים על מצב של ביי רוד ושל ניתוק מהעולם, על מצב של ניסיון ל-קיים יוקה כלפי מה שמתרחש מחוץ לגבולותינו. אנו נזכר כעת בקבוצת עשר פלוס אשר יצרה לפני כעשרים שנה, מה שבגלגולים מאוחרים ובכרשנויות מאוחרות, שונות, התגלה בתערוכת דלות החומר במוסיאון תל-אביב. תערוכה אשר טענה לקיומה של אסכולה תל-אביבית וטענה

יחיאל שמי:

במה הופכים תפוחיו של סואן לצרפתיים?

שהשימוש בחומרים מסויימים הוא ספציפי ישראלי ואפילו יהודי. איך אתה, רפי לביא, רואה זאת, כחבר באותה קבוצת אמנים שהמכנה המשותף שלהם היה גיאוגרפי תל-אביב, ואיך זה הפך למשהו אחר?

אליבי לשורשיות

לביא: אל"ף: עשר פלוס מעולם לא היתה קבוצה אלא חברה אמרנות המבוססת על היעדר איריאולוגיה. ב"ת: אין אמנות תל-אביבית. זהו קישקוש לרדתי ואינני מקבל את כל התיזה הזו של דלות החומר. יש אמנים העוסקים בחומרים עניים, יש שעוסקים בחומרים אחרים. נכון שניסו להצמיד איריאולוגיות, אך כשבורקים זאת בדיעבד, זה לא עובד. כשהרכלל החיפוש אחרי זהות לאומית מופיע כשהחיפוש הוא כללי לאומי, הנעשה על-ידי אנשים נטולי-שורשים המבקשים אליבי לשורשיותם, או כשגל לאומני חזק שוטף את הארץ, ואז שוב מופיעים דיבורים על אמנות ישראלית.

שמי: לזאת התכוונתי בהגדרה המצב הישראלי.

לביא: זהו בדיוק המצב. מרבים אצלנו למצוא מכנים משותפים, חיצוניים, שלצדדי אינני מקבל אותם. אין זה האור הישראלי אשר מרכיב להצי' כיע עלי, אין זה הערבי עם הנרגילה (מפני שאף אחד מאיתנו לא מעשן נרגילה) ואין זה עוד מיני סמפטומים חיצוניים של אקלים, נוף, חומרי גלם וכו'. זה לא נכון וזה לא עובד. אבל יש מנה משותף בין מה שנוצר בארץ במאה השנים האחרונות, אך המכנים הללו כלי-כך דקים, קטנים ושגליים, עד שמכנים משותפים בין ציירים יש-

ראליים ובין ציירים מחו"ל הם הרבה יותר בול' טים. אם אחפש, למשל, מכנה משותף בין וריצקי ובין נפתלי כום, אוכל למוצאו, אגב שימוש במיקרוסקופים, אבל בין וריצקי לפיליפ גסטון, למשל, ישנם מכנים משותפים רבים יותר. עם זאת, המכנה המשותף בין הציירים הישראליים הוא הרבה יותר עמוק. הוא תלוי כפוליטיקה המי שותפת, במצב המשותף באווירה החברתית ואפי' לו בהיסטוריה הקצרה המשותפת. וזה משתקף לא רק באמנות אלא גם בחיי היומיום. אם קבוצת ישראלים מסתובבת למשל בסופרמרקט בלונדון, רואים מייד שהם ישראלים: זוהי חוצפה, זהו רעש, זה תום (אנושי), זוהי תרבות של גשש חיזור, זהו

לביא: אין אמנות תל-אביבית. זהו קישקוש ילדותי ואינני מקבל את התיזה הזו!

תיחכום וזוהי המונות. כל הדברים האלה יחד מרכיבים את הישראליות לטוב ולרע. ויש לי הרושם שאף המאפיינים האלה ניכרים ביצירה האמנותית. לא התל-אביבית, לא הירושלמית אלא הישראלית. אריה ארוך היה תל-אביבי? לא, הוא היה ירושלמי, או מרוד מרכיבים אותו לתל-אביב? כל החלוקות האלה אינן נכונות.

פישר: אריה ארוך, ביצירתו בשנותיו האחרונות, נתן כטייטו מסויים לשאלה שאנו שואלים כיום. הוא שאל את עצמו כיצד עומרים ציוריו כלפי האמנות של המאה ה-20, וכיצד הם מבטאים את הייחודיות שלו (כילד יהודי במקום מסויים), אף כי הציור שלו עוסק, בעצם, בניסיון לאחד את הדברים מעבר להשתייכותו התל-אביבית או הירושלמית.

לביא: השאלה היא האם המכנה המשותף של אריה ארוך הוא מכנה משותף של כל האמנים הישראליים? ובכן לא! נכון שאם אקח אמנים כארוך, דניצגר וריצקי, אמצא השפעה שלהם, יותר משל אמנים אחרים, על הדורות הבאים, אבל זה מפני שהם היו אמנים טובים.

פישר: אנו מייחסים לדניצגר את המושג "מקום". המעקב שלנו אחרי יצירתו איננו מעקב של תמורות סיגנוניות, של מעבר מחומר אחד למישהו, או של מעבר מפיסול אובייקטים אל עבודה במישרין בנוף, אלא זו היסטוריה של התייחסויות שונות ומשתנות אל המקום בו הוא נמצא. כהבטים היסטוריים-תרבותיים ואחרים. האם מבחינה זו אין הוא אמן ישראלי?

לביא: בוודאי שהוא אמן ישראלי, אך לא זו הנקודה העיקרית. הוא אמן ישראלי בדיוק כמו שפידיאס פיסל כשיש ולא בעץ (מפני שביוון היה ישי) ובדיוק כמו שהאפריקאים פיסלו בעץ (כי אין להם שיש). וזאת אומרת, יש נתוני-מקום ומתברר שגם נתונים כלכליים משפיעים. אני אומר שיש מכנה משותף בין הרבה אמנים ישראליים, אבל אין הוא המרכיב העיקרי.

פישר: נדמה לי שאנחנו לא מחפשים את המכ'נה המשותף. תומרקין, אני זוכר, בשנת 61 כש' שבת ארצה דיברת על מקום מבחינה מסויימת ואילו העבודה שלך היום עוסקת במושג מקום מבחינת לגמרי שונות. דיברת או על קוני טראקטים, אור, צל, רוחות, מדבר יהודה, הים, אלה היו מושגים מאוד ברורים שהשפיעו על עבודתך.

השקעה לאומית על היוצר

תומרקין: אני חושב שעד היום ישנה השפעה. אין להתכחש לכך שישנה השפעה לאומית על עבודותיו של היוצר. גם עמים אחרים מדברים על לאומיות בתחום היצירה, ובעניין זה אני חולק על דיבריהם של קודמיי. מפני שאנשים כמו רונברג וכמו גרינברג דיברו על אמנות אמריקאית, ויואכימס אשר ניהל לאפיין אותה. ישנו מה גרמנטי ומינות החומרים ואינני מדבר על דלות החומר זהו באמת הבל ורעות-רוח, אבל בארץ יש דיקטים יותר מאשר שיש...

לביא: זה פשוט לא נכון. תבדוק ותיווכח. תומרקין: יותר קל לעבוד על דיקט. ישנם מאפיינים, אבל צריך להוריד זאת ללשוני-טבחים ולא ללשוני-היסטוריונים: יש מיטבה ישראלי ויש מיטבה צרפתי. אבל צצה בחווינה גם בעיה של ייצור פולקלור ככוח על-ידי מכירת מלויות בטלוויזיה או את הימיקה של אגב ועוד. מנסים לפברק אצלנו פולקלור ככוח. צריך להיות ברור כי מה שצומח באופן אורגני הוא תמיד נכון. פרט לכך אנחנו סמוכים מדי לעצמנו מכדי שנוכל לראות את הדברים בצורה אובייקטיבית. פישר: קל לומר שכל דבר הצומח באופן אורגני הוא שייך, כפי שהעררת. האם אתה יכול